

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2024.23.3.58-64>

Role a specifika sociálního pedagoga v utváření bezpečného školního prostředí

The Role and Specifics of the Social Pedagogue in Creating a Safe School Environment

Václav Bělík

Abstract

The present paper deals with the role of social educators in the Czech environment with regard to creating a safe environment. The text summarizes information concerning the school counselling centre, its members with special attention to the role of the social educator in the school counselling system. In the final part, the article makes a small contribution to the role of social educators in shaping a safe environment in school. It presents testimonies of school principals, school prevention methodologists and social educators themselves.

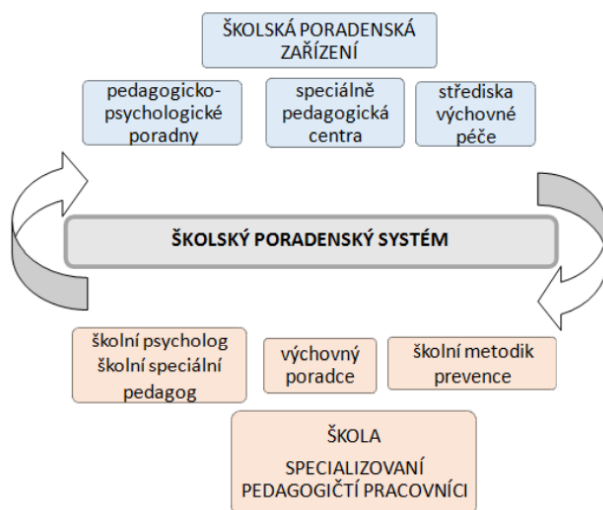
Keywords: Social educator. School prevention methodologist. Prevention. Safe environment. School counselling centre.

Specifika práce sociálního pedagoga v rámci školního poradenského pracoviště

Školní poradenské pracoviště jako systém ve školách je živým organismem, který se v posledních letech utváří. Povinnými členy jsou školní metodik prevence a výchovný poradce. Další členové jsou legislativně postupně dodáváni (v současnosti školní psycholog a speciální pedagog, dle dostupných informací snad už v dohledné době i sociální pedagog).

Vznik školních poradenských pracovišť reaguje na enormní nárůst rizikového chování a dalších jevů, které ve školním prostředí způsobují značné komplikace. Jedna z nejzákladnějších lidských potřeb je potřeba jistoty a bezpečí. Ta ale bohužel u některých jedinců není v souvislosti s probíhající událostmi posledních pár let naplňována, a proto můžeme pozorovat větší míru frustrace a zvýšený počet duševních onemocnění v naší společnosti. V oblasti školství je to stejné, což klade mnohem větší nároky na vybavenost a kompetence pedagogů. „*V této situaci tak dochází často k tomu, že v prostředích, situacích a jevech, kde bychom očekávali, že budeme na skupiny dětí působit nespécifickou prevencí, tak rodiny a školy vyžadují*

intervenci.“ (Bělík, 2022, s. 94) V současné době je typická heterogenita třídních kolektivů, to znamená, že se v nich běžně objevují žáci, kteří mají problém nejrůznější socioekonomické charakteristiky. Těmi jsou například rozvodovost, exekuce a zanedbávání péče o dítě či jinak různě narušené rodinné prostředí. Škola nedokáže vyřešit všechny starosti společnosti, ale v některých případech může pomoci a předejít. Školní poradenské služby jsou součástí školského systému a jsou v gesci Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy. „Současná podoba poradenských služeb ve školství byla utvářena v devadesátých letech.“ (Knotová, 2014, s. 14) Tento systém tedy tvoří dva základní pilíře. Těmi jsou školní poradenské pracoviště, respektive specializovaní pedagogičtí pracovníci a školská poradenská zařízení, kam řadíme pedagogicko-psychologické poradny, speciálně pedagogická centra, střediska výchovné péče a střediska výchovné péče. Jejich strukturu zobrazuje následující obrázek.

Obrázek 1: Školský poradenský systém
Zdroj: Svoboda Hoferková, 2022, s. 85

Kendíková (2016) uvádí, že pracovníci poradenského pracoviště přizpůsobují svůj obsah a rozsah poradenských činností podle vzdělávacích potřeb žáků a jejich počtu na konkrétní škole. Velmi zjednodušeně řečeno se jedná o poradenské a konzultační služby určené žákům a jejich zákonným zástupcům. „Legislativa přesně popisuje, jaké standardní činnosti mají poradenští pracovníci ve škole vykonávat, podmínky pro jejich práci však často takovým požadavkům neodpovídají.“ (Ondráčková, 2014, s. 26) Školní metodik prevence nebo výchovný poradce často nemá odpovídající poradenské vzdělání, naopak školní psycholog nebo speciální pedagog nemá zkušenosti s fungováním školy a práci učitele. Aby pomoc dětem byla účinná,

je potřeba ji dobře načasovat a koordinovat, což není možné ve chvíli, kdy mezi sebou jednotliví kolegové nespolupracují a jejich funkce jsou pouze formální záležitosti. Kendíková (2016) dodává, že práce ve ŠPP je velmi náročná, a proto potřebují mít jeho pracovníci vytvořené na škole dobré zázemí. Bylo by vhodné a motivující, pokud by vedení školy jejich práci ocenilo vybudováním odpovídajícího zázemí a finančním ohodnocením. K tomu všemu se ještě přidává obrovská zátěž spojená se samotnou výukou. Pokud nahlédneme do *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*, vidíme, že jedním z plánovaných cílů je posílit koordinaci školních poradenských služeb, systém vzdělávací a metodické podpory. „*Pokud mají školní poradenská pracoviště fungovat skutečně efektivně, je nutné zohledňovat rozsah jejich přímé pedagogické činnosti v souladu s počtem žáků školy.*“ (MŠMT, 2020, s. 34–35)

V následujícím textu nebudeme vymezovat role a kompetence jednotlivých členů školního poradenského pracoviště, ale zaměříme se na pozici sociálního pedagoga ve škole. I přes to, že v České republice stále není ze zákona sociální pedagog brán jako pedagogický pracovník, postupně se stává součástí školních poradenských pracovišť některých škol. „*V českém prostředí lze mluvit spíše o sociálně pedagogickém přístupu pedagogů k prevenci a intervenci sociálně patologických jevů.*“ (Bělík, 2022, s. 94) Poptávka po neučitelských poradenských rolích je evidentní. „*Podle velikosti školy by měl na škole působit minimálně na 0,5 úvazku, optimálně však na celý úvazek.*“ (Kraus, 2022, s. 111) Zajímavé výsledky o potřebě sociálních pedagogů ve školách přináší šetření uskutečněné mezi výchovnými poradci a metodiky prevence na základních školách v moravských krajích, tohoto výzkumu se účastnilo 194 respondentů, výsledky popisuje Kraus v publikaci *Aktuální otázky sociální patologie a sociální pedagogiky*. (Kraus, 2022) Ze zkušenosti ze zahraničí (zejména za slovenských výzkumů) je zřejmé, že se koncept jeví jako efektivní a že právě sociální pedagog má své místo jak pro realizaci preventivních aktivit ve škole, tak pro spolupráci s rodinou či dalšími organizacemi. Do iniciativy směrem ke změně vnímání této pozice se zapojují i vystudovaní absolventi tohoto oboru. Jejich snaha s sebou přináší například vznik Asociace sociálních pedagogů, která se řídí heslem „*Od myšlenky k realitě.*“ (Asociace sociálních pedagogů, z. s., 2023) Co se týká náplně práce, je v tomto případě velice rozmanitá. Možnými oblastmi práce sociálního pedagoga, které uvádí ASOCP, je například: „*výchovné působení ve škole a ve volnočasových centrech, pořádání hodnotných volnočasových aktivit, sociálně pedagogické aktivity pro jedince, skupiny a komunity, poradenská, diagnostická a analytická činnost, podpora týmové práce, terénní a komunitní práce atd.*“ (Asociace sociálních pedagogů, z. s., 2023) Kraus rozděluje kompetence sociálního pedagoga do tří oblastí. První oblastí jsou vědomosti širšího společensko-vědního základu, jako je obecná pedagogika, psychologie, sociologie a filozofie, ale také vědomosti biomedicínské. Dále jsou zde zařazeny speciální znalosti, jako je například sociální pedagogika, pedagogika

volného času nebo teorie komunikace. Důležitá je taktéž oblast sociální politiky, práva a managementu. Druhou oblastí jsou dovednosti, jejichž základem je výbava v sociální komunikaci, diagnostice a dokumentaci. Dále dovednost využívat metod sociálně pedagogické prevence, řešit problémy a tvořit projekty. Poslední oblastí jsou vlastnosti osobnosti. Jedná se především o předpoklady jako je vnímavost pro různé životní situace, celkovou vyrovnanost, emocionální stabilitu a schopnost sebekontroly. Důležité jsou také fyzické předpoklady. (Kraus, 2014) Asociace vzdělavatelů v sociální pedagogice připravila dokument *Náplň práce sociálního pedagoga v základní škole*. Náplň práce je rozdělena do sedmi oblastí podle vztahu jednotlivých činností k dalším aktérům školního života. První oblastí je ve vztahu k vedení školy, kde sociální pedagog je odpovědný za veškerou odvedenou práci řediteli školy. Další oblast je ve vztahu k učitelům a dalším pedagogickým pracovníkům, do které patří práce s klimatem školy a klimatem třídy a poradenství pro učitele. Náplň práce ve vztahu k žákům zahrnuje individuální práci s žáky, kde sociální pedagog vyhledává žáky znevýhodňujícího, zanedbávajícího a ohrožujícího prostředí a poskytuje pomoc a podporu žákům tíživé situaci. Dále pak skupinovou práci s žáky, ve které sociální pedagog plánuje a realizuje preventivní programy zaměřené na prevenci rizikového chování a organizuje volnočasové aktivity. V neposlední řadě dělá krizovou intervenci, ve které sociální pedagog spolupracuje například s OSPOD, Policií ČR a dalšími. Čtvrtou oblastí je náplň práce ve vztahu k rodičům, kde sociální pedagog provádí rozhovory s rodiči, terénní práci, ve které navštěvuje rodiny žáků a účastní se výchovných komisí. Náplň práce ve vztahu k dalším aktérům zahrnuje komunikaci s OSPOD, Policií ČR, PPP, SVP, terénními sociálními pracovníky, nízkoprahovými zařízeními pro děti a mládež a podobně. Sociální pedagog také koná práci ve vztahu k členům školního poradenského pracoviště, kde se účastní zasedání ŠPP. Poslední oblastí je práce ve vztahu k místní komunitě, spolupracuje s komunitou, stará se o rozvoj komunity a podporuje sociální soudržnost. (Asociace vzdělavatelů v sociální pedagogice, 2020, online)

Sociální pedagog a utváření bezpečného prostředí v reflexi pedagogů z praxe

Vzhledem k tomu, že s rizikovým chováním bezpochyby úzce souvisí i duševní zdraví, je na místě uvést aktuální Národní monitoring duševního zdraví dětí (Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, 2019, online), který dokládá, že 40 % dětí vykazuje známky střední až těžké deprese a u 30 % se objevují úzkosti. Tato čísla jsou alarmující a například ve srovnání s jinými evropskými zeměmi nemá obdoby. Proto je velmi důležité se věnovat právě včasné prevenci i případné intervenci. Ondřej Andrys, státní tajemník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, se k tomuto tématu vyjadřuje následovně: „*Již ve Strategii 2030+ i dalších strategických dokumentech resortu jsme položili základy intenzivní podpory duševního*

zdraví formou různých aktivit a intervencí, jako je rozvoj školních poradenských pracovišť, akcent na preventivní aktivity ve školách a podporu nespécifické primární prevence nebo celkově holistický přístup k podpoře bezpečného, zdravého a vstřícného prostředí ve školách a školských zařízeních.“ (Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, 2019, online)

Tvorbu školního preventivního programu má na škole na starosti školní metodik prevence Společně se sociálním pedagogem se věnuje také informační činnosti, kdy zvyšují informovanost rodičů a žáků tak, aby maximálně využili potenciál primární prevence. Úzce spolupracuje i s jinými subjekty, jako jsou zákonní zástupci žáků nebo třídní pedagogové a podporuje tím bezpečné a zdravé klima školy. (Národní ústav pro vzdělávání, 2022) Spolupráce by měla být navázána i s institucemi působícími na poli prevence a mezi metodiky navzájem, aby si mohli vyměňovat informace a zkušenosti.

Jak uvádí Čech (2020), společenská potřeba prevence a zvládnutí rizikového chování u dětí a dospívajících ve školním systému je enormní. Stávající systém by mohl potřebovat koncepčnější a systematictější přístup k řešení rizikového chování. Jako potenciální řešení je považována role sociálního pedagoga. Sociální pedagog je popisován jako profesionál vyškolený k podpoře socializačního procesu dětí a mládeže k intervenci v případě rizikového chování. Sociální pedagog je vnímán jako asistent a obhájce žáka, mediátor konfliktů, koordinátor s veřejnou správou, iniciátor spolupráce s místními vzdělávacími institucemi, organizátor volnočasových aktivit a projektů. Taktéž odkazuje na snahy a projekty, jako je projekt *Sociální pedagog v praxi*, jehož cílem je identifikovat výhody sociálního pedagoga na základních školách. Začlenění sociálních pedagogů do škol je považováno za krok ke zdravějšímu školnímu prostředí. (Čech, 2020, online)

Toto potvrzují i výpovědi sociálních pedagogů, kteří v současné době pracují na českých školách. V posledních dvou letech realizujeme na našem pracovišti rozhovory se třemi skupinami pedagogických pracovníků. První z nich jsou ředitelé škol, druhou pak školní metodici prevence a třetí sociální pedagogové. Cílem našich rozhovorů je zjistit specifika práce sociálních pedagogů na školách, překážky a možné výhody existence sociálních pedagogů na školách.

V případě ředitelů škol se setkáváme s ohledem na bezpečí ve školním prostředí především s opatřeními orientovanými na:

- charakter lokality školy;
- bezpečnostní opatření závislá na specifikách lokality, ve které je škola situována;
- výskyt rizikových projevů chování v lokalitě (případně problémové lokality);
- charakter urbanizace – blízkost veřejné dopravy, sportovišť, restaurací, barů, klubů, nebo také volnočasového vyžití, neziskových organizací v prevenci rizikového chování;
- charakter typu budovy školy – vchody, okna, recepce, vrátnice, bezpečnostní dveře apod., zámkové systémy;

- ochrana okolí školy – ploty, přístup ke škole, únikové východy, označení apod.;
- školení technicko-provozních a pedagogických zaměstnanců;
- koordinace výchovných a preventivních aktivit ve škole s ohledem na pedagogy a žáky.

V případě školních metodiků prevence se setkáváme s odpověďmi orientovanými na:

- vytváření preventivního programu školy s ohledem na prevenci rizikového chování;
- metodická činnost, vytváření metodik k jednotlivým jevům a vedení pedagogů;
- koordinace aktivit;
- poradenství v prevenci a intervenci jednotlivých projevů rizikového chování;
- informovanost mezi rodiči, učiteli a žáky;
- podpora bezpečného a zdravého klimatu ve školní třídě;
- vyhodnocování varovných signálů a prvotní intervence;
- organizování vzdělávacích aktivit.

V případě sociálních pedagogů se jedná spíše o individuální reflexe pedagogů na školách. I přes stoupající počet jich je zatím stále málo.

- komunikace o problematice sociálního poradenství a podpoře třídním učitelům, dětem a rodičům;
- práce s klimatem školy a klimatem třídy;
- individuální práce s žáky s problémy, často zasaženými různými ohroženími včetně sociálně patologických jevů, zanedbávání apod.;
- pomoc a podpora žákům v tíživých situacích;
- koordinace volnočasových aktivit;
- spolupráce s externími organizacemi;
- komunikace a podpora rodin;
- práce ve vztahu k místní komunitě.

Bibliografie

- Asociace sociální pedagogů, z. s. (2023). *ASOCP: Asociace sociálních pedagogů* [online]. [cit. 2023-11-10]. Dostupné z: <https://asocp.cz/>
- Asociace vzdělavatelů v sociální pedagogice (2020). *Náplň práce sociálního pedagoga v základní škole*. In: *Asociace sociálních pedagogů, z. s.* [online]. 2023 [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: <https://asocp.cz/napln-prace/napln-prace-dle-asociace-vzdelavatelu-v-socialni-pedagogice/>
- Bělík, V. (2022). *Trendy v oblasti prevence u dětí a mládeže*. In: Svoboda Hoferková, S., Kraus, B. a Bělík, V. *Aktuální otázky sociální patologie a sociální pedagogiky 1*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 92–102. ISBN 978-80-7435-884-5.

- Čech, T. (2020). The role of social pedagogues in the school environment – a topic for professional and social discussion. *Pedagogická orientace* [online]. 2020, 30 (4), pp. 534–541 [cit. 2023-06-06]. ISSN 1805-9511. <https://doi.org/10.5817/PedOr2020-4-534>
- Kendíková, J. (2016). *Vzdělávání žáka s SVP*. Praha: Raabe, 102 s. ISBN 978-80-7496-213-4.
- Knotová, D. a kol. (2014). *Školní poradenství*. Praha: Grada, 258 s. ISBN 978-80-247-4502-2.
- Kraus, B. (2014). *Základy sociální pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 216 s. ISBN 978-80-262-0643-9.
- Kraus, B. (2022). Profese sociálního pedagoga v současnosti. In: Svoboda Hoferková, S., Kraus, B. a Bělík, V. *Aktuální otázky sociální patologie a sociální pedagogiky I*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 103–113. ISBN 978-80-7435-884-5.
- MŠMT (2020). *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 118 s. [cit. 2022-10-15]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/Strategie_2020_web.pdf
- Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti (2019). Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2019. In: *Drogy-info.cz* [online]. Praha: Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, Úřad vlády ČR, 2019 [cit. 2023-10-19]. Dostupné z: <https://www.drogy-info.cz/nms/vyzkum-nms/evropska-skolni-studie-o-alkoholu-a-jinych-drogach-espac-2019/>
- Národní ústav pro vzdělávání (2022). Vzdělávání a systém. In: *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Praha: Národní ústav pro vzdělávání [cit. 2024-01-01]. Dostupné z: <https://archiv-nuv.npi.cz/projekty/rspp/vzdelavani.html>
- Ondráčková, L. (2016). *Školní poradenské pracoviště*. In: Knotová, D. a kol. *Školní poradenství*. Praha: Grada, s. 25–76. ISBN 978-80-247-4502-2.
- Svoboda Hoferková, S. (2022). Školní poradenský systém v kontextu nově se objevujících jevů. In: Svoboda Hoferková, S., Kraus, B. a Bělík, V. *Aktuální otázky sociální patologie a sociální pedagogiky I*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 79–91. ISBN 978-80-7435-884-5.

Doc. PhDr. Václav Bělík, Ph.D.

Ústav sociálních studií

Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III, Česká republika

vaclav.belik@uhk.cz